

این چهار زن

نگاهی به سفر قهرمانی شخصیت در چهار رمان معاصر پارسی:

سووشون، چشمهایش، جای خالی سلوچ و شوهر آهو خانم

دکتر سولماز مظفری

سامان مظفری

مظفری، سولماز، ۱۳۵۶ -

سرشناسه

عنوان و نام پدیدآور

این چهار زن: نگاهی به سفر قهرمانی شخصیت در چهار رمان
معاصر پارسی: سووشون، چشمه‌ایش، جای خالی سلوچ و شوهر
آهو خاتم/ سولماز مظفری، سامان مظفری.

مشخصات نشر

شیراز: نادریان، ۱۳۹۳.

مشخصات ظاهری

۲۶۷ ص.: جدول، نمودار.

شابک

978-600-6343-37-2

وضعیت فهرست نویسی

فیبیا

عنوان دیگر

نگاهی به سفر قهرمانی شخصیت در چهار رمان معاصر پارسی:
سووشون، چشمه‌ایش، جای خالی سلوچ و شوهر آهو خاتم.

موضوع

داستان‌های فارسی -- قرن ۱۴ -- تاریخ و نقد

موضوع

علوی، بزرگ، ۱۲۸۳ - ۱۳۷۵. چشمه‌ایش -- نقد و تفسیر

موضوع

افغانی، علی محمد، ۱۳۰۴ - شوهر آهو خاتم -- نقد و تفسیر

موضوع

دانشور، سیمین، ۱۳۰۰ - ۱۳۹۰. سو و شون -- نقد و تفسیر

موضوع

دولت‌آبادی، محمود، ۱۳۱۹ - جای خالی سلوچ -- نقد و تفسیر

موضوع

زنان در ادبیات

موضوع

نمونه‌آزلی در ادبیات

شناسه افزوده

مظفری، سامان، ۱۳۶۱ -

رده بندی کنگره

۱۳۹۳ الف ۹/م ۶/۲۸۶۹ PIR

رده بندی دیویی

۸۱۳/۶۲۰۹

شماره کتابشناسی ملی

۳۶۵۹۹۸۳

این چهار زن

نویسندگان: دکتر سولماز مظفری - سامان مظفری

طراح جلد: نشمیل احصایی

انتشارات: نادریان

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۳

تیراژ: ۱۰۰۰

شماره شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۳۴۳-۳۷-۲

قیمت: ۱۲۰۰۰ تومان

تلفن: ۰۷۱۳۶۳۴۸۲۹۶ و ۰۹۱۷۳۱۰۰۷۲۶

ایمیل: nashrnaderian@gmail.com

فهرست مطالب

۹	 مقدمه
۱۳	 فصل اول (کلیات)
۱۷	 رمان
۱۷	 پیدایش و پیشینه ی رمان
۲۰	 تعریف رمان
۲۳	 تعریف شخصیت
۲۵	 انواع شخصیت
۲۹	 شخصیت پردازی
۳۱	 شیوه های شخصیت پردازی
۳۵	 رمان و روان شناسی
۳۵	 روان شناسی تحلیلی
۳۵	 کارل گوستاو یونگ کیست؟
۳۷	 مروری بر نظریات یونگ
۳۹	 شخصیت در روان شناسی
۳۹	 تعریف شخصیت در روان شناسی
۴۴	 تیپ های روان شناختی
۴۴	 نگرش های بنیادین
۴۵	 روان شناسی شخصیت
۴۶	 کهن الگوها
۴۷	 معرفی مهم ترین کهن الگوهای نظریه یونگ
۵۱	 نظریه های شخصیت
۵۳	 پیوند ادبیات و روان شناختی
۵۶	 نقد روان شناختی
۵۷	 نقد کهن الگویی
۵۹	 کهن الگوهای بیداری قهرمانان درون از دید کارول اس. پیرسون و هیو کی. مار

۵۹	کارول، اس. پیرسون کیست؟
۶۱	هیو.کی. مار کیست؟
۶۲	کتاب «زندگی برازنده ی من»
۶۴	مولفه های کهن الگویی کارول، اس. پیرسون و هیو.کی. مار
۶۶	آزمون PMAI
۷۳	مشخصه های دوازده کهن الگوی کارول، اس. پیرسون و هیو.کی. مار
۷۳	کهن الگوی معصوم
۷۵	کهن الگوی یتیم
۷۶	کهن الگوی جنگجو
۷۷	کهن الگوی حامی
۷۹	کهن الگوی جستجوگر
۸۱	کهن الگوی عاشق
۸۲	کهن الگوی نابودگر
۸۵	کهن الگوی آفرینشگر
۸۶	کهن الگوی حاکم
۸۸	کهن الگوی جادوگر
۹۰	کهن الگوی فرزانه
۹۱	کهن الگوی دلک
۹۴	مراحل سفر قهرمانی
۹۶	مراحل سفر قهرمانی مطابق با نظریه ی کارول پیرسون و هیو.کی. مار
۹۹	پی نوشت ها
۱۰۰	کتاب نامه
۱۰۵	فصل دوم (تحلیل و بررسی آثار)
۱۰۵	چشم هایش نوشته ی بزرگ علوی
۱۰۹	خلاصه ی داستان چشم هایش
۱۱۰	شخصیت های داستان چشم هایش
۱۱۱	معرفی شخصیت های چشمه‌هایش
۱۲۳	تحلیل کلی شخصیت های چشمه‌هایش

۱۲۵	 شیوه ی شخصیت پردازی در رمان چشمه‌هایش
۱۲۸	 بررسی و تحلیل کهن الگوهای شخصیت های داستان چشمه‌هایش
۱۴۰	 سفر قهرمانی فرنگیس / راوی بخش دوم در رمان چشمه‌هایش
۱۴۴	 پی نوشت ها
۱۴۶	 کتاب نامه
۱۴۷	 شوهر آهو خانم نوشته ی علی محمد افغانی
۱۵۰	 خلاصه ی داستان شوهر آهو خانم
۱۵۱	 شخصیت های داستان شوهر آهو خانم
۱۵۲	 معرفی شخصیت های داستان شوهر آهو خانم
۱۵۵	 تحلیل کلی شخصیت های شوهر آهو خانم
۱۵۷	 شیوه ی شخصیت پردازی در داستان شوهر آهو خانم
۱۶۳	 بررسی و تحلیل کهن الگوهای شخصیت های شوهر آهو خانم
۱۷۵	 بررسی و تحلیل سفر قهرمانی در رمان شوهر آهو خانم
۱۸۲	 پی نوشت ها
۱۸۳	 کتاب نامه
۱۸۴	 سووشون نوشته ی سیمین دانشور
۱۹۰	 خلاصه ی داستان سووشون
۱۹۲	 شخصیت های داستان سووشون
۱۹۲	 معرفی شخصیت ها
۱۹۹	 تحلیل کلی شخصیت های داستان سووشون
۲۰۰	 شیوه های شخصیت پردازی در سووشون
۲۰۳	 بررسی و تحلیل کهن الگوهای شخصیت های داستان سووشون
۲۱۰	 سفر قهرمانی زری در رمان سووشون
۲۱۴	 پی نوشت ها
۲۱۴	 کتاب نامه
۲۱۶	 جای خالی سلوچ نوشته ی محمود دولت آبادی
۲۲۱	 خلاصه ی داستان جای خالی سلوچ
۲۲۴	 شخصیت های داستان جای خالی سلوچ

۲۲۴	معرفی شخصیت های جای خالی سلوچ
۲۳۲	تحلیل کلی شخصیت های جای خالی سلوچ
۲۳۴	شیوه های شخصیت پردازی در جای خالی سلوچ
۲۳۷	بررسی و تحلیل کهن الگوهای شخصیت های داستان جای خالی سلوچ
۲۴۷	سفر قهرمانی مرگان در رمان جای خالی سلوچ
۲۵۰	پی نوشت ها
۲۵۲	کتاب نامه
۲۵۳	فصل سوم (سخن پایانی)
۲۶۲	منابع و مآخذ

مقدمه

قرن بیستم همراه با نظریه های جدید نقد ادبی، دیدگاه نوینی از آثار ادبی را بر روی خوانندگان گشود و آنها را با ابعاد شگرف و تازه ای در این آثار آشنا ساخت. «نقد کهن الگویی» یا «نقد اسطوره ای» یک نوع نقد نوین است که در حقیقت یکی از زیرمجموعه های نقد روان شناختی محسوب می گردد. این نوع نقد «به کشف ماهیت و ویژگی های اسطوره ها و کهن الگوها و نقش آن در ادبیات می پردازد. منتقدان این شیوه عمیقاً در جستجوی صورت های مثالی و کهن الگویی در آثار ادبی هستند و به تعبیر دیگر از رابطه ادبیات و هنر با اعماق سرشت بشری سخن می گویند؛ زیرا اثر هنری را تجلی نیروهای پویا و ذاتی برخاسته از اعمال روان جمعی بشریت می انگارند»^۱. اساس نقد کهن الگویی این است که بیان ادبی، محصول ناخودآگاه تجربه جمعی نوع بشر است. منتقد در این نوع نقد توجه و مطالعه خود را معطوف به بررسی کهن الگوهای متن می سازد. این نوع نقد، هر ژانر ادبی را به منزله بخشی از کل ادبیات مورد مطالعه و پژوهش قرار می دهد. «اصل پایه ی نقد کهن الگویی این است که کهن الگوها- تصاویر، شخصیت ها، طرح های روایی و درون مایه های فرعی و سایر پدیده های نوعی ادبیات - در تمام آثار ادبی حضور دارند و به این ترتیب، شالوده ای را برای مطالعه ی ارتباطات متقابل اثر فراهم می آورد»^۲.

در روان شناسی تحلیلی یونگ، که ادامه ست فکری اندیشمندانی چون افلاطون و کانت قرار دارد، روان در هنگام تولد لوحی سپید و نانوشته نیست، بلکه حامل الگوهایی است که یونگ با توجه به دیرینگی آنها و این که همه آدمیان در آن شریک اند، به آنها نام «آرکی تایپ» یا «کهن الگو» می دهد. این الگوهای کهن که ساختار ناخودآگاه جمعی را شکل می دهند، چیزی نیستند جز توان و استعدادی بالقوه که در پاسخ به انگیزه های بیرونی فعال می- شوند و به صورت های گوناگون در روایا و آفرینش های هنری تجلی و نمود می یابند. این تصوّرات باستانی و کهن در نوشته های فارسی با عناوین آغازینه، سرنمون، صورت مثالی،

صورت ازلی، صورت اساطیری و نمونه دیرینه ترجمه شده است. بعد از یونگ افراد دیگری با توجه و تأکید به کهن الگوها به تقسیم بندی هایی دست زدند؛ از جمله ی این افراد می توان کارول.اس.پیرسون و هیو.کی.مار را نام برد که کهن الگوهای دوازده گانه ی بیداری درون را به روی کار آوردند و به سفر تفرّد قهرمان صحنه گذاشتند.

آنچه بیش از هر چیز سبب مطرح گردیدن کهن الگوها می شود، مساله ی سفر قهرمانی هر شخص در زندگی اوست که برای رسیدن به کمال و خودشناسی آن را طی می کند. بسیاری از نویسندگان چون جوزف کمپل، کریستوفر وگلر^۱، رابرت جانسون، کارول.اس.پیرسون و هیو.کی.مار، سفر قهرمانی را به عنوان الگویی برای روند رشد فردیت مورد بحث و بررسی قرار داده اند و بر این باورند که بشر در این سفر به شناخت عمیقی از خود پی می برد و معانی مهم زندگی خود را در می یابد. کارول.اس.پیرسون یکی از پیروان مکتب روان شناسی یونگ است که آثار خود از جمله «زندگی برانزده ی من»، «قهرمان درون» و «بیداری قهرمان درون» را براساس روان شناسی تحلیلی و با ارائه ی کهن الگوهای دوازده گانه نوشت. وی به همراه طرفدار دیگر نظریات یونگ، هیو.کی.مار با تکیه بر کهن الگوها، سفر قهرمانی را مورد بازبینی و کاوش قرار داد؛ کهن الگوهای دوازده گانه ی آنها عبارتند از: معصوم، یتیم، جنگجو، حامی، جستجوگر، عاشق، نابودگر، آفرینشگر، حاکم، دلقک، فرزانه، جادوگر. آنها با تأکید بر این دوازده کهن الگو در حقیقت رشد فردی هر کسی را در زندگی مورد بحث قرار می دهند.

گفتنی است با توجه به رابطه ی عمیق ادبیات و روان شناسی و این امر که یک اثر ادبی را می توان از جنبه های گوناگون موضوعی، صوری، درون مایه و هرمنوتیک بررسی نمود، یکی از این زوایا رابطه ی تنگاتنگی است که نقد ادبی با نظریه های غالب روان شناسی دارد. رمان های معاصر فارسی از این امر مستثنا نیستند. «نگاهی به چگونگی پیدایش و سیر گسترش روان داستان در ایران- اصطلاحی که با آثار نویسندگانی چون ویلیامز فاکنر، جیمز جویس و ویرجینا وولف وارد قلمروی ادبیات می شود - نشان می دهد که بسیاری از داستان نویسان ایرانی به صور مختلف و درجات متفاوت از مفاهیم و فرضیه های روان کاوی در نوشته هایشان بهره گرفته اند و معیارهای تازه ای برای سنجیدن و لذت بردن از آثار هنری به خوانندگان آثارشان هدیه کرده اند. بسیاری از آثار نویسندگانی هم چون صادق هدایت، صادق چوبک، هوشنگ گلشیری، جعفر مدرس صادقی، جواد مجابی، شهرنوش پارسی پور، بهرام صادقی و نویسندگان متعدد دیگر - آشنایی آن ها را با تئوری ها و تکنیک های روان کاوی، بهره گیری آن ها را از تک گویی درونی و جریان سیال ذهن و توجه آن ها را به پیوند و معنایی که در پس

واژه ها و تصویرهای ظاهراً از هم گسسته و بی پیوند وجود دارد، به روشنی نشان می دهد»^۱.

در این اثر سعی بر این گردیده است که چهار رمان معاصر فارسی با تکیه بر دوازده کهن الگوی بیداری قهرمان درون منبعث از ذهن کارول.اس.پیرسون و هیو.کی.مار مورد نقد کهن الگویی قرار گیرد؛ اما از آن جا که تاکنون درباره ی قهرمانان بیداری درون، در کتاب ها و مقاله ها، پژوهشی صورت نگرفته و نمونه ای تحلیل شده مطابق با این نظریه یافته نشده، می توان این نوشتار را نخستین پژوهش در این زمینه دانست. پژوهشگر با استفاده از مؤلفه های آزمون PMAI که برای یافتن راهکارهای تحلیل خویشتن و غنی سازی ارتباط با دیگران در دنیای زنده ی افراد پیرامون بشر بنا گردیده است، با شواهد و مصادیق دریافت شده در سیر داستان، چهار رمان را مورد بررسی و تحلیل قرار داده است. برای تحلیل درباره ی کهن الگوها و نقد کهن الگویی و سفر قهرمانی، مطالعات گسترده ای به عمل آمد و نظریات افرادی هم چون کارل گوستاو یونگ، جوزف کمپل، کارول.اس.پیرسون و هیو.کی.مار مورد بررسی قرار گرفت، گام بعد گزینش تعدادی رمان از میان رمان های معاصر فارسی (۱۳۶۰-۱۳۰۰) بود. گفتنی است در کتاب «فرهنگ داستان نویسان ایران» و «فرهنگ ادبیات فارسی» و دیگر کتاب های مرتبط با ادبیات داستانی معاصر بیش از سیصد نویسنده معرفی می گردد که عده ی زیادی از این افراد تنها به نوشتن یک یا دو داستان اکتفا کرده و بیش از این وارد عرصه ی داستان نویسی نشده اند و در مقابل آنان عده ای دیگر داستان نویسی را کار جدی قلمداد کرده اند و آثار زیادی از خود به جای گذاشته اند. در میان آثار آنان، گزینش کاری بس طاقت فرساست. به همین دلیل در گزینش رمان های مورد بحث در این نوشتار به معیارهای مختلفی توجه نشان داده شد. نخستین معیار محدوده ی زمانی ۱۳۰۰ شمسی تا ۱۳۶۰ شمسی بود و رمان هایی برگزیده شدند که در این دوره، اثر جدی قلمداد گردیده اند. معیار دیگر برای گزینش، سبک و سیاق خاص نوشتاری نویسنده و تأثیر این شیوه بر نوشته های دیگر نویسندگان بود. شهرت نویسنده در میان مخاطبان متخصص و پذیرش عامه نیز از دلایل دیگر انتخاب بود. موضوع رمان ها و پیوستگی درون مایه و فضای داستان ها نیز کمابیش مدنظر قرار گرفت. دریافت جوایز ادبی توسط نویسندگان آثار و تیراژ بالای نشر هر اثر و منتشر شدن آثار توسط ناشران مختلف، نوآوری و توجه نویسندگان به فنون داستانی نیز از معیارهای دیگر گزینش رمان های مورد بحث بوده است. آخرین معیار، پژوهشگر درصد ناچیزی را به عنوان حق انتخاب خود در نظر گرفته است. مطابق با معیارهای گفته شده، چشمه‌پایش (۱۳۳۱) نوشته ی بزرگ علوی، شوهر آهو خانم (۱۳۴۰) نوشته ی علی محمد افغانی، سَووشون (۱۳۴۸) نوشته ی سیمین

دانشور و جای خالی سلوچ (۱۳۵۸) اثر محمود دولت آبادی انتخاب گردید. پیش از این که وارد بحث اصلی شویم، ذکر چند نکته ضروری است؛ نخست اینکه در این نوشتار، حوزه ی مورد مطالعه به رمان هایی در محدوده ی زمانی ۱۳۰۰ تا ۱۳۶۰ شمسی اختصاص یافته است. گفتنی است در فهرست نیز رمان ها مطابق با سال نشر تنظیم گردیده اند.

منبع اصلی این نوشتار، کتاب «زندگی برازنده ی من» نوشته ی کارول.اس.پیرسون و هیو.کی.مار (۱۳۹۰) با برگردانی کاوه نیّری است، از میان دیگر منابع موجود «قهرمان درون» و «بیداری قهرمان درون» نوشته ی کارول.اس.پیرسون به زبان انگلیسی می توان نام برد که بخش های کوتاهی از این دو اثر مورد استفاده قرار گرفت. قابل ذکر است برای دریافتن کهن الگوهای دوازده گانه ی کارول.اس.پیرسون و هیو.کی.مار و تعاریف مربوط به آن و هم چنین سیر سفر اسطوره ای قهرمانی به منظور رسیدن به تفرّد، منابع انگشت شماری در دسترس است، از این رو بسیاری از مباحث این نوشتار، تازه و نوین می نماید، شاید بتوان کاستی هایش را با توجه به این نکته به سهولت بیش تری بخشید. این پژوهش نشان می دهد می توان با بهره گیری از کهن الگوهای شخصیتی و توجّه به سفر قهرمانی به تحلیل و تفسیر متون ادبی پرداخت و مفاهیم اصلی مکنون در آنها را آشکار و واضح ساخت. به نظر می رسد این پژوهش در این چارچوب مفهومی می تواند رهنمون تحلیل کهن الگوهای بیداری قهرمانان درون و سفر قهرمانی برای دست یابی به تفرّد بشری در سایر رمان های معاصر باشد.

و سرانجام اینکه بدون راهنمایی استادان بزرگوار که همواره از دانش آنها بهره ها برده ایم، این تلاش هیچ گاه به سرانجام نمی رسید. بر خود فرض می دانیم از استاد نازنین، فرهیخته و فرزانه مان، دکتر مصطفی گرّجی که اشتیاق روی آوردن به موضوعاتی از این دست را برانگیخته و در تمامی مراحل تحقیق و نگارش این نوشته با دانش وسیع و ذوق مثال زدنی خود همواره ما را از لغزش بازداشته و دریچه هایی نوین به روی ذهنمان گشودند و محاسن احتمالی این اثر مرهون مشاوری ایشان است، کمال سپاس و امتنان خود را اعلام داریم. در پایان از دوست همیشگی، سمانه پاکیزه و نازنین خواهرمان، سوده مظفری که زحمت بازخوانی متن را برعهده داشتند، سپاسگزاریم. این اثر اگر نقطه ی قوتی داشته باشد، حاصل الطاف و زحمات این بزرگواران و تمام کاستی های آن برعهده ی نویسنده است.